

Het ontstaan van de idee 'Nederlandstalige literatuur' in Tsjechië ¹

WILKEN ENGELBRECHT

*Palacký University Olomouc
The John Paul II Catholic University of Lublin*

Katedra nederlandistikiy FF
Univerzita Palackého
Křížkovského 10
CZ-77180 Olomouc, Czech Republic

Katedra Literatury i Języka Niderlandzkiego IFA WNH
Katolicki Uniwersytet Lubelski
Al. Raławickie 14
20-950 Lublin, Poland

wilken.engelbrecht@upol.cz
wilken.engelbrecht@kul.pl

The Genesis of the Idea 'Dutch Written Literature' in Bohemia

Abstract: Since mid-19th century Dutch and Flemish literature has often been translated into Central European languages. We find authors like Conscience, Multatuli or Heijermans almost everywhere, often with the same works. Until the late 19th century translations were often made via German. Czech had a special position. Though there is not that much translated into this language as into German, until World War II Czech was the language into which was translated more than into other Central European languages. Until the 20s many translators were writers themselves. This gives rise to questions such as how the choice was made, what is the position of a particular author or his work within

¹ Bij het samenstellen van deze bijdrage is gebruik gemaakt van onderzoeksresultaten van de projectsubsidies P406/12/0351 *Dějiny nizozemské a vlámské literatury* van de Grant Agency of the Czech Republic en OLOMOU(117)/MR/rv *Receptie van Nederlandstalige literatuur in het Tsjechisch tussen 1848 en 1948* van de Nederlandse Taalunie.

translated literature? How was Dutch literature defined? In this paper, we give a look how the choice was made, at the position of translators of Dutch literature in the late 19th and early 20th century in the Czech literary field, the position of Dutch in their work and how this literature was received in translation.

Keywords: Dutch literature; Flemish literature; idea; translation; Czech; translation; reception

1. Ter inleiding

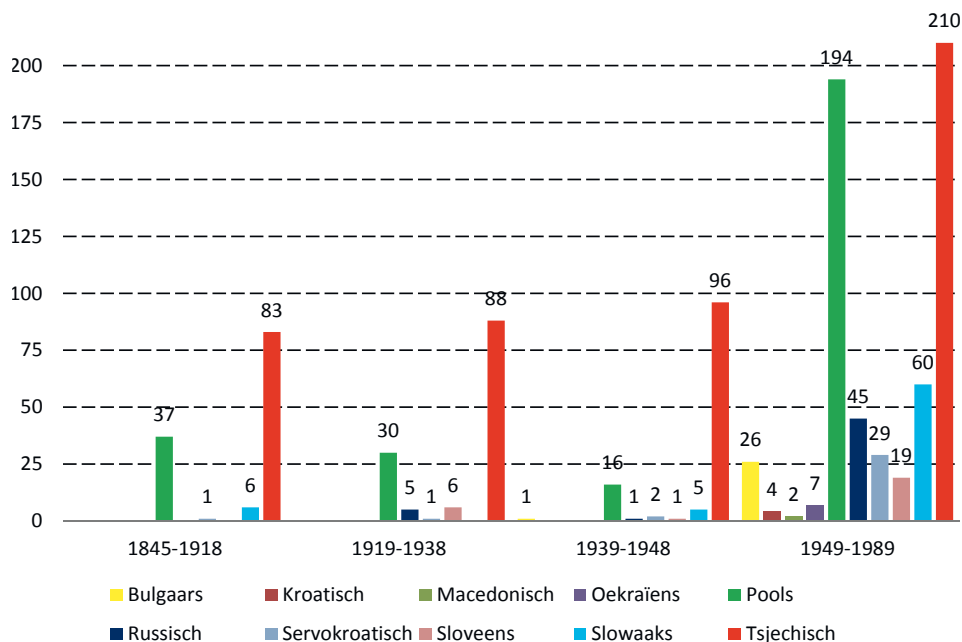
Een van de belangrijke aspecten van literaire receptie wordt gevormd door literaire vertalingen in andere talen. Het Nederlands neemt daarbij een vrij specifieke positie in. Tot aan de 19de eeuw is er slechts sporadisch iets vanuit het Nederlands in andere talen vertaald. Voor het Tsjechisch geldt dit heel sterk. Het oudste ‘Nederlandse’ werk dat in het Tsjechisch is vertaald, is *De Lof der Zotheid* van Erasmus, of beter gezegd, diens *Laus Stultitiae*. De Tsjechische vertaling was zelfs de allereerste vertaling van dit werk (rond 1514) en is daarmee ouder dan de Nederlandse versie van Johan Geilyaert uit 1560. Tot midden 19de eeuw blijft het echter in de Tsjechische landen – anders dan bijv. in het Duitse taalgebied – stil wat betreft vertalingen van Nederlandse of Vlaamse literatuur. Dat heeft vooral te maken met de specifieke situatie van het Tsjechisch dat sinds 1631 praktisch een tweederangs taal was geworden, een status die het pas medio 19de eeuw zou afschudden.

Na 1846 verandert dit beeld sterk. Zoals onderstaande grafiek toont, is het Tsjechisch de Slavische taal waarin tot diep in de 20ste eeuw de meeste literaire vertalingen vanuit het Nederlands zijn gemaakt.²

Deze vertalingen verschenen vaak bij belangrijke uitgeverhuizen in toonaangevende series. Een curieus moment was ook het begrotingsdebat van 14 mei 1919 in het Tsjechooslowaakse parlement, toen de sociaaldemocraat Josef Svozil (1873-1949) aan Multatuli’s *Ideëen* refereerde. Die waren in 1903 bij de bekende uitgever Pelcl in een Tsjechische bloemlezing van Multatuli’s werk verschenen. Later dat jaar refereerde tijdens een debat over de sociale woningwet de minister van Sociale Zaken Lev Winter (1876-1935) eveneens aan Multatuli, en wel aan de destijds nog niet in het Tsjechisch vertaalde *Max Havelaar*.³ Nu was het in het

² Na 1989 raakte de Tsjechische markt als gevolg van de zgn. ‘wilde privatisering’ in een crisis. Sinds ongeveer 2005 is de Tsjechische markt gestabiliseerd en neemt het aantal vertalingen weer toe. Na 1989 is het Pools de Slavische taal, waarin de meeste literaire vertalingen uit het Nederlands worden gemaakt. De gegevens zijn voor het Pools, Slowaaks en Tsjechisch op basis van eigen literatuuronderzoek, voor de overige talen op basis van de gegevens van de Vertalingen Database van het Nederlands Letterenfonds, link <<https://letterenfonds.secure.force.com/vertalingendatabase/>>.

³ Vgl. Engelbrecht 2011a: 11-12.

Figuur 1. Vertalingen uit het Nederlands in Slavische talen.

Interbellum gebruikelijk dat parlementariërs zo nu en dan bekende schrijvers citeerden – de katholieke afgevaardigde en Praagse aartsbisschop František Xaver Kordač (1852-1934) was er berucht om dat hij met voorliefde allerlei filosofen citeerde – maar desondanks is het een opmerkelijk feit. De naam Multatuli werd in elk geval bij de collega parlementariërs bekend verondersteld.

Vanaf 1846 tot heden zijn er ongeveer 850 vertalingen van Nederlandstalige literatuur in het Tsjechisch gemaakt. Jaarlijks komen daar gemiddeld vijf vertalingen bij. Er wordt regelmatig aandacht aan Nederlandstalige schrijvers geschonken. Zo stelde een hele serie moderne Nederlandse en Vlaamse auteurs zich op 14 en 15 januari 2015 in het belangrijke literaire Praagse theater *Archa* aan het Tsjechische publiek voor met Peter Buwalda als belangrijkste aandachtstrekker. Deze gebeurtenis werd ook in de pers en op de televisie vermeld.

Het zit met de Nederlandstalige literatuur in Tsjechië dus wel goed, lijkt het. Ja en nee. Het aantal 850 vertalingen klinkt veel, maar stemt toch tot bescheidenheid als we dit vergelijken met de ruim 3300 vertalingen die Herbert van Uffelen alleen al in de periode 1830-1990 voor het Duits heeft genoteerd, vertalingen in tijdschriften en kinderliteratuur niet meegerekend.⁴ Bij nieuw-aankomende

⁴ Vgl. Van Uffelen 1993b.

studenten Nederlands stellen we meer dan eens vast dat zij Fred Germonprez, Antoon Coolen en Johan Fabricius als de 'belangrijkste Nederlandstalige auteurs' zien. Niet onbegrijpelijk, gezien het aantal aanwezige vertalingen van deze auteurs in Tsjechische openbare bibliotheken, maar of zij werkelijk exemplarisch voor 'de Nederlandstalige literatuur' zijn, valt toch te betwijfelen.

2. Vraagstelling

Dit roept enkele fundamentele vragen op. Allereerst de vraag óf er wel zoiets als 'een Tsjechisch beeld van de Nederlandstalige literatuur' bestaat. Heeft de gemiddelde Tsjechische lezer(es) überhaupt de kans om ergens in zijn of haar taal nadere informatie over deze literatuur te verwerven? Hoe wordt het begrip *Nederlandse* of eventueel *Vlaamse literatuur* in standaardwerken, encyclopedieën en dergelijke geformuleerd? Welke criteria legden uitgeverijen aan bij hun beslissing om een bepaald werk te vertalen? Werd Nederlandstalig werk rechtstreeks vertaald of via een tussentaal? Wie waren de vertalers? Welk publiek las die vertalingen en hoe vormden beschikbare vertalingen het beeld dat Tsjechen van 'Nederland,' 'Vlaanderen' of 'België' hadden? Deze paper richt zich vooral op de periode tussen rond 1880 en 1930. Gedurende deze periode werd namelijk ook de Tsjechische literatuurwetenschap gevormd die de basis is voor het beeld dat Tsjechische lezers kunnen krijgen van buitenlandse literaturen.

3. Handboeken

Als een moderne Tsjech snel meer over Nederlandstalige schrijvers te weten wil komen, kan hij van internet gebruik maken. Een goed voorbeeld is het internet-tijdschrift *iLiteratura.cz*, waarin vaak recensies van Tsjechische vertalingen van Nederlandstalige literatuur worden gepubliceerd. Bovendien geven sommige vertalers, zoals Magda de Bruin-Hüblová (tevens redactrice van het genoemde tijdschrift), ook regelmatig informatie over nieuwe Nederlandstalige publicaties van auteurs van wie al boeken in het Tsjechisch zijn vertaald.⁵ Daarnaast geeft de Praagse uitgeverij Libri een serie kleine encyclopedietjes uit, waarin systematisch overzichten worden gegeven van verschillende literaturen. De Nederlandstalige literatuur is als "Nizozemská literatura" in het deeltje *Slovník severských spisovatelů* [Woordenboek van Noordse Schrijvers] terechtgekomen, samen met de Scandinavische talen, het Fins en het Fries.⁶ Het eerste wat dan opvalt is

⁵ Website: www.iliteratura.cz.

⁶ De eerste versie van dit handboekje kwam in 1967 bij Odeon uit. Dit werd in 1998 door uitgeverij Libri grondig herzien.

dat de gehele Nederlandstalige literatuur met het begrip *Nizozemská literatura*, dus *Nederlandse literatuur* wordt aangeduid. Gezien het feit dat de keus van de lemma's⁷ en het inleidende overzicht werden gemaakt door Olga Krijtová (1931-2013), jarenlang hoofd van de vakgroep Nederlands bij de Karelsuniversiteit in Praag en tevens de belangrijkste Tsjechische literaire vertaalster van Nederlandstalige literatuur na 1945, is dat niet zo vreemd.

De basis voor vrijwel alle Tsjechische encyclopedieën werd gelegd door de *Ottův slovník naučný* [Otto's Encyclopedie, hierna OSN]. De OSN was een conversatielexicon vergelijkbaar met de bekende Nederlandse *Winkler Prins* of het Duitse *Meyer's Konversations-Lexikon*, dat tussen 1888 en 1909 in 28 kloeke delen uitkwam. In de jaren 1930-1943 werd een actualisering *Ottův slovník naučný nové doby – dodatky k Velikému Ottovu slovníku naučnému* [Otto's Encyclopedie van de Moderne Tijd – toevoegingen aan Otto's Grote Encyclopedie] in 6 delen (12 banden) uitgegeven.⁸ De status van deze encyclopedie is dermate groot dat in 1996-2003 een complete reprint en een CD-versie uitkwamen. In deze encyclopedie waren uitgebreide overzichten opgenomen van zowel de Nederlandse als Vlaamse literatuur, en in de oudere versie speciale lemma's voor Nicolaas Beets, Hendrik Conscience en, inderdaad, Multatuli. Geen slechte keuze voor die tijd. De lemma's waren geschreven door de vooraanstaande romanist Adolf Holk (1873-1943) en de hoogleraar germanistiek Václav E. Mourek (1846-1911). Opmerkelijk is dat, tegen het gebruik in de Tsjechische omgangstaal in, strikt correct wordt gesproken over *Nizozemská literatura*, dus Nederlandse literatuur (Holk 1901). Onder het hoofdje "Vlámský jazyk a literatura" [Vlaamse taal en literatuur] verwijst Mourek voor alle literatuur vóór 1830 naar het lemma Nederlandse literatuur en behandelt vervolgens alleen de moderne Nederlandstalige Belgische literatuur met een korte inleiding over de Vlaamse beweging (Mourek 1907).

In navolging van de OSN namen ook nieuwere encyclopedieën dit stramien over. De nieuwe volksencyclopedie *Masarykův slovník naučný* [Masaryks Encyclopedie] zette de Nederlandse literatuur weliswaar onder het kopje "Holandaňé" [Hollanders], maar legt vervolgens uit dat het om het *Nederlands* gaat. De schrijver van het lemma was niemand anders dan de allereerste Tsjechische en Slovaakse hoogleraar Nederlands František Kalda (1884-1962). Deze verzorgde afgezien van de algemene inleiding tevens een hele reeks lemma's van afzonderlijke

⁷ Er zijn in totaal 164 lemma's voor de Nederlandstalige literatuur en 10 voor de Friese literatuur opgenomen.

⁸ Er waren 8 delen (16 banden) aanvulling gepland, maar de laatste twee delen konden wegens verbod door de nazistische censuur niet meer uitkomen. In 1946 werd dit 'bourgeoisproject' ogenblikkelijk door de communistische minister van onderwijs Zdeněk Nejedlý (1878-1962) verboden, o.a. met een verwijzing naar het feit dat deel VI nog tijdens de bezetting was uitgekomen – dit werd als een bewijs van collaboratie met de bezetter aangevoerd.

schrijvers.⁹ Het lemma “Vlámové” [Vlamingen], eveneens van Kalda, verwijst voor de oudere literatuur wederom naar het lemma “Holand’ané” en richt zich verder alleen op recente Vlaamse auteurs, waarbij weer enkelen met een eigen lemma worden bedacht.¹⁰ Een soortgelijke aanpak had ook de *Nový velký ilustrovaný slovník naučný* [Nieuwe Grote Geïllustreerde Encyclopedie] die in Praag werd uitgegeven door Gutenberg Verlag. Deze uitgeverij bracht gelijktijdig in Krakau de *Wielka ilustrowana encyklopedja powszechna* [Grote Geïllustreerde Algemene Encyclopedie] en in Berlijn het *Gutenberg neues deutsches Konversations-Lexikon* uit. Onder het lemma “Holandská literatura” [Hollandse literatuur] wordt de complete Nederlandstalige literatuur behandeld. Onder “Vlámská literatura” wordt alleen naar het vorige lemma verwezen.

Kortom, voor de Tsjechische encyclopedieën is er tot 1830 sprake van één *Nederlandse* literatuur en ná 1830 van een Nederlandse (of Hollandse) literatuur in Nederland en een *Vlaamse* literatuur in Nederlandstalig België.

In dit verhaal zijn literaire handboeken het grote afwezige element. Er kwam wel in 1932 een kleine brochure met een overzicht van destijds bestaande Tsjechische vertalingen uit Scandinavische talen en het Nederlands uit (Kosterka 1932), maar geschiedenissen van de Nederlandstalige literatuur zouden pas na de Tweede Wereldoorlog worden geschreven door Olga Krijtová (1931-2013) en het eerste boek over de hele Nederlandstalige literatuur kwam zelfs eerst in 1990 uit (Krijt en Krijtová 1990). Een echt standaardhandboek verscheen pas in 2015 (Engelbrecht et al. 2015). De encyclopedische lemma’s verwijzen voor hun bronnen dan ook naar Nederlandstalige handboeken. Dat is vooral opmerkelijk omdat er sinds 1919 een volwaardige studie Nederlands in Praag was en vanaf datzelfde jaar ook de afdeling germanistiek van de Masaryk-Universiteit in Brno aandacht aan het Nederlands besteedde. Voor de letterkunde had men kennelijk op academisch terrein minder interesse.¹¹

⁹ In alfabetische volgorde: Carel Adama van Scheltema, Nicolaas Beets, Willem Bilderdijk, Jacob Cats, Louis Couperus, Agatha Deken, Eduard Douwes Dekker – Multatuli (*sic*), Frederik van Eeden, Justus van Effen, Rhijnvis Feith, Jacob Geel, P.A. de Génestet, Herman Heijermans, Pieter Corneliszoon Hooft, Christiaan Huyghens, Pieter Langendijk, Jacob van Lennep, Filip Marnix van St. Aldegonde, Dirk Potter, Laurens Spieghel, Melis Stoke, Hendrik Tollens, Joost vanden Vondel en Elizabeth Wolff.

¹⁰ En wel: Marie van Ackere Doolaghe, Servaas Daems, Jan-Baptist David, Jeannette Delcroix, Jan van Droogenbroek (*sic*), Prudens van Duyse, Guido Gezelle, Emmanuel Hiel, de zusters Loveling, Jan Renier Smieders, Stijn Streuvels, Herman Teirlinck, August Vermeylen, Karel van den Woestijne, Jan-Frans Willems.

¹¹ Om de toenmalige collega’s niet onverdiend in een slecht daglicht te zetten moet hier wel worden toegevoegd dat alleen al het feit dát er een volwaardige studie bestond een unicum is in Centraal-Europa buiten Duitsland én dat de germanist en verdienstelijk literair vertaler Otokar Fischer na zijn sabbatical in het zomersemester van 1926 te Gent een jaar later een boekje *Belgie a Německo, La Belgique et l’Allemagne* (1927) uitgaf waarin de Vlaamse beweging uitgebreid wordt behandeld en zo hier en daar ook allerlei schrijvers uit de complete Nederlandstalige literatuur. Fischer (1927: 19) constateert overigens zelf dat er in Tsjechië weinig over de Vlaamse literatuur is uitgegeven en verwijst o.a. naar de reeds genoemde lemma’s in *Ottův slovník nauk*.

4. De uitgeverwereld

Hierboven is vermeld dat er relatief veel vertalingen in het Tsjechisch zijn. De producenten van die vertalingen zijn de uitgevers en de vertalers. In 1869 werd de censuur in de landen van de Boheemse kroon geliberaliseerd. Dit had als direct effect dat allerlei uitgeverijen werden opgericht en hand in hand daarmee ook het aantal vertalingen flink toenam. Tegelijkertijd ontwikkelde zich ook een verdeling van de Tsjechische maatschappij in verschillende ideologische groepen die nog het beste als 'verzuiling' kan worden aangeduid.¹² Hier geven we de belangrijkste uitgevershuizen kort aan, zonder te streven naar volledigheid.¹³

De katholieke zuil ontstond in 1870 met de oprichting van de *Katolický spolek tiskový* [Katholieke Persassociatie] bij het kapittel van Vyšehrad in Praag door kanunnik Václav Stulč (1814-1887)¹⁴ en één jaar later van de uitgeverijen *Benediktinská knihtiskárna* [Benedictijnse Boekdrukkerij] in het Benedictijnerklooster Rajhrad door Placidus Mathon (1841-1888)¹⁵ en de uitgeverij *Cyrillo-Methodejská knihtiskárna* [Boekdrukkerij van Cyrillus en Methodius] in Praag. Deze uitgeverijen verdwenen na de Eerste Wereldoorlog of gingen op in het nog steeds bestaande uitgevershuis Vyšehrad dat formeel in 1931 werd opgericht. Aan de katholieke kant speelde nog de coöperatieve uitgeverij *Družstvo Vlast* [Coöperatie het Vaderland] een rol. Verder was er een ultramontaanse groep rondom Josef Florian (1873-1941) die klein maar zeer nadrukkelijk aanwezig was en in het plaatsje Stará Říše allerlei bibliotheekseries uitgaf.

In 1890 richtte de sociaaldemocraat Josef Pelcl (1861-1916) een uitgeverij op die tot 1921 fungeerde. Deze gaf het literaire blad *Rozhledy* [Vergezichten] uit waarvan tal van belangrijke literaire critici meewerkten. Verder werd aan de sociaaldemocratische kant in 1898 het uitgevershuis Melantrich in Praag gesticht dat in

¹² De Tsjechische politologische term is *sloupová politická kultura* (politieke zuilcultuur) of *táborová politická kultura* (politieke kampcultuur). Dit duidt het systeem van de zuilenstructuur aan die in het Oostenrijkse rijksoord van Oostenrijk-Hongarije na 1860 is ontstaan en vooral in Oostenrijk zelf en in het Koninkrijk Bohemen – de landen met de meest ontwikkelde politieke cultuur – tot uiting kwam. Voor een recente Tsjechische behandeling van dit systeem zie Fiala et al. 2008 in verband met het ontstaan van de katholieke zuil.

¹³ De betrokken gegevens komen merendeels uit het standaardwerk voor geschiedenis van de Tsjechische literatuur, *Lexikon české literatury* (Forst 1985-2008).

¹⁴ Stulč was overigens ook de bedenker van het begrip 'katholieke literatuur' in Tsjechië (Engelbrecht 2014a: 492)

¹⁵ De eerste officiële naam was *Škola Božského srdce Páně v Rajhradě* [School van het Goddelijke Hart des Heren te Rajhrad]. Bij de verhuizing van de uitgeverij in 1881 naar de nabij gelegen grote stad Brno kreeg de uitgeverij de naam *Papežská knihtiskárna benediktinů rajhradských v Brně* [Pauselijke boekdrukkerij van de Benedictijnen van Rajhrad]. In 1919 werd de uitgeverij weer omgedoopt, nu in de neutrale naam *Občanská knihtiskárna* [Burgerlijke Boekdrukkerij]. De uitgeverij werd na de communistische machtovername in 1948 opgeheven.

1999 failliet ging.¹⁶ Voor de literaire wereld was met name de uitgeverij Kamila Neumannová (1874-1956) van belang, opgericht in 1905 door de eerste echtgenote van de schrijver en anarchist S.K. Neumann om in haar levensonderhoud te voorzien nadat haar man zijn gezin had verlaten. Het huis bestond tot 1931 en was met name in de periode 1905-1919 nauw verbonden met de Tsjechische symbolisten rond de schrijver Arnošt Procházka (1869-1925) en diens periodiek *Moderní revue* [Moderne Revue].

In 1922 kwam er aan de sociaaldemocratische kant nog het formeel neutrale huis Družstevní práce [Coöperatieve Arbeid, hierna DP] bij.¹⁷ DP was officieel een coöperatie van lezers en hun drukkers. Formeel bepaalden de leden wat werd uitgegeven. DP begon in 1922 met 300 leden, in 1927 waren dat er al 5000, vlak voor de bezetting 25.000, tijdens de oorlog groeide het aantal leden naar ruim 40.000 en vlak voor de feitelijke overname door het communistische bewind in 1948 was het ledental al tot 100.000 opgelopen. Dit maakte DP tot een van de belangrijkste spelers op de Tsjechische boekenmarkt.

Nog verder ter linkerzijde richtte Antonín Svečený (1871-1941) in 1907 de Ústřední dělnické knihkupectví a nakladatelství [Centrale Arbeidersboekdrukkerij en -uitgeverij] op die in 1945 opging in het nog bestaande huis Práce [De Arbeid]. Ten slotte werd in 1921 door een exmedewerker van de ÚDKN, Rudolf Rejman (1889-1970) de Komunistické knihkupectví a nakladatelství [Communistische Boekhandel en Uitgeverij] opgericht. Deze uitgeverij werd tijdens de autoritaire zgn. Tweede Republiek in 1938 samen met de communistische partij verboden.

Aan de centrumrechtse kant van het spectrum ontstonden de uitgeverijen František Šimáček, na 1918 opgegaan in Šolc & Šimáček, en in 1861 I.L. Kober. Beide huizen waren eerder conservatief georiënteerd en werden in 1949 door het communistische bewind opgeheven. Voor literaire vertalingen waren de liberale huizen Josef R. Vilímek en Sfinx/Bohumil Janda en diens filialen Evropský literární klub [Europese Literaire Club, hierna ELK] en Světový literární klub [Wereld Literaire Club] van belang. Tenslotte moet Rudolf Škeřík (1896-1968) worden vermeld die in de jaren 1920-1948 de prestigieuze bibliofiele serie *Symposion* uitgaf.

¹⁶ De naam van de uitgeverij was oorspronkelijk Knihkárna národně-sociálního dělnictva [Boekdrukkerij van de Nationaal-Socialistische Arbeiders]. De naam Melantrich werd in 1910 aangenomen en verwijst naar Jiří Melantrich z Aventina (ca. 1511-1580), een bekende Tsjechische humanistische drukker. Zie Homola en Zach 2000: 203-204.

¹⁷ In 1950 door de communistische regering samengevoegd met Mír. De auteursrechten van de uitgaven gingen na 1952 over op het nog bestaande huis Odeon.

5. Verdeling van auteurs over de fondsen

Vrijwel al de genoemde huizen hadden Nederlandstalige schrijvers in hun fondsen. De katholieke uitgevers concentreerden zich op sociale romans van Conscience, Vesters, Seipgens of humoristische vertellingen van Snieders en Beets, meestal in zeer goedkope volksedities. Guido Gezelle en Jan van Ruusbroec kwamen in bibliofiele uitgaven van streng katholieke tijdschriften als *Archa* [De Ark] of *Nova et vetera* [Oude en Nieuwe Dingen] uit. Bij Ruusbroec zal zijn zaligverklaring in 1909 daarbij wel een woordje hebben meegesproken. Tussen beide wereldoorlogen ging de ultramontaanse groep rond Florian door op oude voet – zo kwamen er een paar uitgaven van Gezelle en Timmermans, alsmede *Lanseloet van Denemerken* en de prozalegende *Beatrijs* in Tsjechische vertaling uit, maar het mainstream katholieke huis Vyšehrad liet Nederlandstalige literatuur tot na de Tweede Wereldoorlog links liggen.

Bij de sociaaldemocraten hadden alleen de meer literair georiënteerde uitgevers Pelcl en Neumannová voor de Eerste Wereldoorlog belangstelling voor Nederlandstalige literatuur. Pelcl gaf daarbij Multatuli uit en *Molière* van Henriëtte Roland-Holst, Neumannová richtte zich dankzij haar samenwerking met Procházka op wat zij kennelijk als symbolistische literatuur beschouwde: Frederik van Eeden, een bundel gedichten van Tachtigers en *Lenteleven* van Stijn Streuvels. Dat de communistische uitgevers werk van Domela Nieuwenhuis en van Henriëtte Roland Holst in hun fonds hadden, zal niet verbazen. In het Interbellum gaf de nieuwe uitgeverij Družstevní práce een mix van *middlebrow*-literatuur als Johan Fabricius en Madelon Székely-Lulofs en prestigieuzere literatuur als Multatuli uit. De uitgeverij werkte met abonnementen en trachtte het eigen lezerspubliek in wat er uitgegeven werd te betrekken via het glossy blad *Panorama*, waarin de eigen productie werd aangekondigd, fragmenten van boeken die voor vertaling in aanmerking kwamen aan de leden werden voorgelegd. De uitgeverij had bovendien het geluk dat de beste Tsjechische literair vertaler Nederlands van die tijd, Lída Faltová, met hen verbonden was. Over haar later meer. Melantrich haakte pas tegen eind jaren dertig aan het kennelijke succes van vooral Nederlandstalige streekauteurs aan door enkele werkjes van Ernest Claes en Antoon Coolen uit te geven.¹⁸

Liberale uitgevers hadden een voorkeur voor het opzetten van prestigieuze series. De meest ambitieuze daarvan was de serie *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových autorů* [De 1000 mooiste nouvelles van 1000 wereldauteurs] van J.R. Vilímek. Dit in 1911 gestarte project kopieerde het één jaar eerder opgestarte

¹⁸ *Kobeke* van Ernest Claes, uitgekomen in 1936 en 1937 als *Syn po tátovi*, en de beide romans *Kinderen van ons volk* en *De schoone voleinding* van Antoon Coolen, uitgekomen in resp. 1937 als *Romance z Brabantu* en 1943 als *Koruna života*. In alle gevallen was Lída Faltová de vertaalster.

Franstalige project *Les mille nouvelles nouvelles* en beoogde een encyclopedie van de moderne literatuur met voorbeelden te zijn. Hoewel het project als gevolg van de oorlog in 1916 werd gestopt, kwamen er in totaal tussen 1911 en 1916 toch zo'n 500 romans in 102 bandjes uit. Verschillende Nederlandstalige auteurs waren vertegenwoordigd: Cyriel Buysse, Louis Couperus, Frederik van Eeden, Pieter van der Meer van Walcheren, Willem G. van Nouhuys, Jos Steynen, Stijn Streuvels en Herman Teirlinck.¹⁹ Een vergelijkbaar prestigeproject werd in het Interbellum gevormd door *Symposion*.²⁰

Verder kwamen er bij allerlei andere kleinere uitgeverijen losse vertalingen uit. De opmerkelijkste van deze vertalingen was wel *Syr. Vrabeček*, de eerste vertaling van *Kaas* en de tweede van *Tsjip* van Willem Elsschot, die in 1936 uitkwam bij Julius Albert in Praag.

6. Het debat over wel of geen gebruik van tussentaal

In de eerste helft van de 19de eeuw was het gebruikelijk dat vertaalde literatuur werd aangepast aan de Tsjechische lezer. Dit fenomeen werd *čechizace* (letterlijk: *vertsjechising*) of *lokalisace*, 'lokalisering,' genoemd. Hier kwam verandering in na het eerste Tsjechische theoretische artikel "O překládání klasiků" [Over het vertalen van de klassieken] over literair vertalen, van de hand van de reeds genoemde Jakub B. Malý. Hij zegt over *localisatie* het volgende:

Hieruit is duidelijk dat de vertaler van bijv. een roman van Paul de Kock een andere opgave heeft dan de vertaler van Cervantes of Boccaccio, en al dezen weer een andere taak dan de vertaler van Heliodorus of een andere schrijver van Miletische fabels. Onze contemporaine Franse romanschrijver tekent de zeden van onze tijd die overal dezelfde zijn, waar Europees onderwijs is. Als er al verschillen zijn, gaat het meestal om kleine lokale variaties. Zijn doel is om met zijn werken te vermaken op een zekere morele basis, en de vertaler mag niets anders in de zin hebben dan om aan

¹⁹ Buysse, *Kůň* (Paard, bd. 16), Couperus, *Dětská dušička* (Een zieltje, bd. 25), van Eeden, *Malý Jeník* (*De kleine Johannes*, bd. 16), van der Meer, *Pouta* (Banden, bd. 48), Nouhuys, *Egidius a cizinec* (*Egidius en de vreemdeling*, bd. 32), Steynen, *Lodivoda* (*De loods*, bd. 62), Streuvels, *Koloběh smrti* (*Doodendans*, bd. 20) en Teirlinck, *Píseň o Peer Lobbeovi* (*Het lied van Peer Lobbe*, bd. 57). Zover mij bekend kwamen alle genoemde Nederlandstalige auteurs ook – en meestal net iets eerder – in de Franstalige serie uit. De Franse vertalingen waren merendeels van de hand van Pieter van der Meer de Walcheren (Daens 2000).

²⁰ Antoon Coolen, *Dobrák vrah* (1939, *De goede moordenaar*); Cornelis J. Kelk, *Jan Steen, malíř šprýmu a radostného života* (1941, *Jan Steen*); Hendrik van Loon, *Rembrandt. Tragédie prvního moderního člověka* (1931, ²1939, ³1947, *Rembrandt*); Felix Timmermans, *Prosfáček Boží* (1933, ²1942, *De harp van Sint Franciscus*), *Selský román* (1938, ²1940, ³1941, ⁴1948, *Boerenpsalm*), *Rodinná kronika* (1943, *De familie Hernat*); August Vermeulen, *Věčný Žid* (1926, *De wandelende jood*); Simon Vestdijk, *El Greco: malíř absolutna* 1940, *Het vijfde zegel*).

de lezers een boek te hand te stellen dat hen op dezelfde wijze vermaakt als het origineel het Franse publiek. Voor dit doel is het genoeg als de vertaler de verhaallijn trouw volgt en van locale gegevens diegene behoudt, die nauw met de verhaallijn samenhangen of ertoe dienen om personen en gebeurtenissen te karakteriseren; al het andere dat slechts bijzaak of irrelevant is, mag worden gewijzigd en aan de eigen omstandigheden en gewoonten worden aangepast. (Malý 1854: 504-505, mijn vertaling, W.E.)

Dit is de weerslag van een verandering die inzette met de oprichting van het tijdschrift *Lumír* in 1851 dat was gewijd aan buitenlandse en originele Tsjechische literatuur. Vertalers probeerden voortaan om de originele stijl van de tekst zoveel mogelijk te behouden. Tegelijkertijd werd het *bon ton* om literair werk uitsluitend rechtstreeks uit de brontaal te vertalen. Dat had voor een relatief kleine taal als het Nederlands gevolgen. Tsjechen die goed Nederlands beheersen, waren en zijn vrij zeldzaam. In Tsjechië waren die er echter wel vanaf eind 19de eeuw. In de hierna volgende paragrafen zullen de belangrijkste periodes bekeken worden op het vertaalaspect, waarbij ook de belangrijkste vertalers kort aan bod komen.

7. De Conscience-periode

In de periode tot de Eerste Wereldoorlog werden Nederlandstalige werken – destijds vooral Conscience's nouvelles en verhalen – via het Duits of Frans vertaald. Dat is zichtbaar aan allerlei kleine details in de vertalingen. De eerste aandacht voor deze Vlaamse auteur was overigens ook via een vertaling gewekt, en wel die van Melchior von Diepenbrock (1798-1853) uit 1845. De eersten die interesse toonden waren de zgn. *národní buditelé* (lett. 'opwekkers der natie').²¹ Dat deze schrijvers althans passief Nederlands konden, is uitermate onwaarschijnlijk. Het ging hun ook niet zozeer om de Vlaamse literatuur, maar om het achterliggende politieke debat van het gevecht voor de erkenning van de Vlaamse eigenheid – een voetnoot van vertaler Jakub Malý (1811-1885) in zijn vertaling van *Siska van Rosemael* uit 1846 spreekt dat expliciet uit:

Zoals wij in Tsjechië tegen de Duitsers, zo zijn de Vlamingen in België, een Germaans volk, opgesteld tegenover de Fransen. Gelijk onze eeuw in vergelijking met de vorige gunstig is voor allerlei zich ontwikkelende volkeren, zo beginnen ook de Vlamingen zich te ontwikkelen door hun

²¹ Dit was een groep schrijvers die in de periode dat het Tsjechisch als taal achtergesteld was en de Tsjechen als volk binnen het eigen koninkrijk een tweederangspositie hadden, probeerden om door scholing van de bevolking en het schrijven van Tsjechischtalige literatuur en theater de positie van de Tsjechen te verbeteren. Het Vlaamse streven naar gelijkberechtiging kwam op in de allerlaatste fase van deze Tsjechische beweging, de zgn. *Vyvrcholení obrozeneckých snah* (Climax van de opwekkingspogingen).

opkomende vaderlandslievende literatuur. Onder hun schrijvers heeft Hendrik Conscience zich ook over de grenzen een roemruchte naam verworven met zijn trefzekere schildering van het Vlaamse leven. Daarom geven wij onze lezers hier een van zijn lieve beelden waarbij men bezwaarlijk de gedachtekan vermijden: *Mutatis mutandis de te fabula narratur.* (voetnoot van Malý in Conscience 1852: 1, mijn vertaling, W.E.)

Conscience maakte echter eind jaren veertig een ideologische draai richting katholicisme en begon zich sterker toe te leggen op sociale romans. In de Vlaamse beweging kwam het tot een breuk tussen de liberale groep en de 'nationale richting' waar o.a. Conscience toe behoorde²² die ook in Tsjechië door geestverwanten niet onopgemerkt bleven. De Tsjechische criticus en literator Karel Havlíček Borovský merkte begin 1848 dan ook op:

Conscience. In de nieuwste tijden hebben de aangelegenheden van deze man niet alleen in België zelf maar ook elders in Europa voor aanzienlijk gerucht gezorgd. Hij is een van de belangrijkste Vlaamse schrijvers (vertalingen van zijn *novelles* zijn ook in onze tijdschriften afgedrukt) en met name de beste *novellist*. Al lange tijd echter heeft zijn nationale partij hem verweten van de liberale denkwijze af te wijken, en tenslotte heeft men deze verdenkingen openlijk uitgesproken. Veel belangrijke mannen hebben hun voorspraak voor Conscience gedaan, o.a. Humboldt, doch vergeefs. Uiteindelijk is door de nationale partij een beslissende stap genomen en op de 4^e december [1847] zijn Conscience en de insgelijks denkende De Laet, als verraders van de nationale Vlaamse zaak uit de partij gezet. [...] Nu hebben de kranten dit bericht weliswaar als onwaar gedementeed, in elk geval moet er toch wel enige reden voor dergelijke berichten zijn. (Havlíček 1848: 8, mijn vertaling, W.E.)

De katholieke kant pikte dit signaal eveneens op en reageerde, zoals te verwachten viel, enthousiast. De eerste katholieke uitgave van Conscience was *Františka Rozemělova*, een nieuwe vertaling van *Siska van Rosemael*, die sterk afwijkt van die van Jakub Malý uit 1846. De vertaler was de Praagse deken dr. Dominik Alois Špachta (1804-1859)²³ die waarschijnlijk wel van dezelfde Duitse vertaling is uitgegaan als Jakub Malý. Ook zijn vertaling begint met een voetnoot van de uitgever die echter een heel andere toon aanslaat:

Uit ditzelfde verhaal kan eenieder de redenen bedenken die de uitmuntende Vlaamse schrijver H. Conscience hebben bewogen om een beeld te schetsen en modelleren van de fouten ener schadelijke opvoeding der

²² De spanning tussen liberalen en katholieken binnen de Vlaamse beweging is uitgebreid behandeld door Lode Wils (2013) onder verwijzing naar recente literatuur.

²³ Gegevens over Dominik A. Špachta in: anoniem, "Špachta Dominik Alois," *Ottův slovník naučný* 24 (Staroženské-Šyl), Praha, 1906, 702-703.

dochters van zijn volk. Ongetwijfeld waren dezelfde redenen aanleiding voor de eerw. hr. vertaler om aan onze landslieden ter waarschuwing dit beeld uit den vreemde over te geven. Er is zeker niets nieuws onder de zon, en verderfelijke naïverij draagt niet alleen in België kwade vruchten, doch ook bij ons. En daarom is het waarlijk tijd dat ook bij ons stemmen weerklinken tegen ondeugden voortvloeiend uit die bronnen die Conscience zo levendig brandmerkt. (Conscience 1857:17, mijn vertaling, W.E.)

Kortom: Conscience als voorbeeldige zedenmeester. Deze tweede vertaling is als het ware 'gedenationaliseerd' door alle verwijzingen in de tekst naar Frans, Brabants enz. te verwijderen, waarmee de tekst dichterbij het katholieke doelpubliek kwam te staan. In latere uitgaven gebeurde dit nog veel nadrukkelijker: de hele setting wordt soms naar Tsjechië overgebracht, zodat het de vraag is of de katholieke arbeider en kleine boer – het doelpubliek van de series – zich ervan bewust was dat hij *Vlaamse* literatuur las. Dit is een typisch geval van de hierboven vermelde *lokalisace*.²⁴ Het is tevens een indicatie dat Conscience ook door de katholieke zuil vooral als een veelschrijver van voor het grote publiek geschikte lectuur werd gezien (Engelbrecht 2013b).

8. De generatie van Negentig

In de jaren negentig – voor de Tsjechische literatuur een periode vergelijkbaar met die van de Tachtigers in Nederland of *Van Nu en Straks* in Vlaanderen – veranderde het beeld. De vernieuwing in de Tsjechische literatuur kwam tot uiting in het ontstaan van drie belangrijke literaire tijdschriften die ook buitenlandse literaire ontwikkelingen volgden. Dat was in 1884 het katholieke *Hlídka literární* [De literaire schildwacht, na 1896 *Hlídka*], vanaf 1892 het sociaaldemocratische *Rozhledy* [Vergezichten] dat tot 1909 uitkwam bij Pelcl, en ten slotte niet ideologisch gebonden symbolistische *Moderní revue* [Moderne Revue], dat werd uitgegeven bij de anarchistische uitgeverij Kamila Neumannová.

Elk van deze tijdschriften had zijn eigen literaire critici. In *Hlídka* verzorgde de priester en literair vertaler Alois Koudelka (1861-1942) vanaf 1889 het rubriekje "Zprávy londýnského Athenaea" [Berichten van het Londense Athenaeum], waarin op basis van wat in het Londense tijdschrift *Athenaeum* was uitgekomen systematisch buitenlandse recente verschijningen werden behandeld. Vanaf nummer 11 van deze jaargang tot jaargang 29 (1912) besprak Koudelka ook

²⁴ Localisatie werd aantoonbaar toegepast in de vertalingen *Paní stará* (1863, origineel *Moeder Job*), *Slepá Roza* (1865, origineel *Blinde Roza*), beide door Ladislav Hodický, *Věrná Ludka* (1882, origineel *De Loteling* door de niet geïdentificeerde A.J.K. en *Nepřítel člověka* (1904, *De plaeg der dorpen*) door Jan Kosina. Hetzelfde fenomeen vinden we overigens ook terug in vertalingen van werk van Cremer, Snieders en Vesters.

Nederlandstalige literatuur. Verder werden nieuwe vertalingen becommentarieerd. Koudelka vertaalde zelf waarschijnlijk rechtstreeks uit het Nederlands, want hij beheerste liefst 27 talen en was ook actief als correspondent buitenland van het Nederlandse katholieke dagblad *De Tijd*. Uit het Nederlands vertaalde hij onder ander drie romans en een toneelstuk: ‘*t Blinkende hoanje. Novellen en vertellingen* van J.J. Cremer, *De dochter van Ouwe Kees* van Arnold Weruméus Buning, *De dochter van den fabrikant* van Jan A. Vesters en *Hoop op Zegen* van Herman Heijermans.²⁵ Hoewel hij Heijermans vertaalde, was zijn eigen smaak aanvankelijk conservatief. In 1891 duidt Koudelka de publicatie van Couperus’ *Noodlot* aan als een voorbeeld van de “ziekelijke richting” die in Nederland de overhand heeft (Koudelka 1891: 387). Het etiket “ziekelijk” bleef Koudelka voor het werk van Tachtigers gebruiken tot na de eeuwwisseling, toen de Tachtigers zelf al klassiek waren geworden en Koudelka van mening veranderde. In zijn bespreking van de nieuwste Nederlandse literatuur in *Hlidka* 21 van 1904 zegt hij van Couperus die door de Tsjechen destijds als een van de vertegenwoordigers van de Tachtigers werd beschouwd:

Dat de eerste plaats onder de Hollandse schrijvers aan **L. Couperus** toebehoort, spreekt vanzelf. Als een wonder is het dat, hoewel hij al 21 werken (in 26 banden) heeft uitgegeven, zijn talent niet afneemt. Of hij zich hierheen of daarheen wendt voor een thema voor zijn werk, of hij zijn romanhelden nu zoekt in Nederlands-Indië of in de Haagse kringen, altijd heeft u een plastische doorsnee uit het werkelijke leven gegrepen voor zich. In Couperus strijdt de **realist** steeds met de **fantast** om de palm. In de romancyclus van zijn “Boeken der kleine zielen” schildert hij na een uitgebreide inleiding een veelkoppige aristokratische Haagse familie, en wel de Van Lowens. Zoveel personen, zoveel meesterlijke karaktertekeningen uit het hedendaagse leven gegrepen. Er is niet veel handeling, maar des te meer fijne psychologie. De Hollanders zijn geestdriftig over de schoonheid van zijn taal, vooral over zijn sprookjesachtige dingen, waarvan ik hier de laatste noem: “Over lichtende drempels.” (Koudelka 1904: 331 – de markeringen staan in de brontekst)

De critici van *Rozhledy* zijn in de Tsjechische literatuurgeschiedenis nog steeds bekende namen. Van hen waren František X. Šalda (1867-1937) en František V. Krejčí (1867-1941) de belangrijkste. Maar voor het Nederlands was eerder Jaroslav Kamper (1871-1911) van belang. Hij had een zwager in Amsterdam wonen die hem van recente Nederlandstalige literatuur voorzag. Zo geeft hij in zijn bespreking van het Nederlandse pas uitgekomen bundeltje van van Hall, *Dichters*

²⁵ Onder eigen naam: Cremer, *Holandské povídky* (Praha 1888) en Vesters, *Fabrikantová dcera* (Praha 1899) en als O.S. Vetti: Weruméus Buning, *Dcera starého vlnkodava* (Praha 1895) en Heijermans, *Naděje* (Praha 1902).

van dezen tijd 1882-1894 een beeld van de recente literatuur dat zó uit *De nieuwe Gids* had kunnen komen:

Het is geenszins een overdrijving, als wij stellen dat Holland tot aan de tachtiger jaren van deze eeuw helemaal geen lyriek had, en dat de situatie van de Hollandse poëzie uitermate teleurstellend was. [...] Deze poëzie beantwoordde geheel aan het karakter van het volk dat niet houdt van overbodige opwinding, dat kalm is en getypeerd door die gemoedelijke gemakzucht en een stil genot in het warme welzijn dat ons uit de werken van de oude Hollandse meesters tegemoet ademt. Een poëzie die zedig en ordentelijk is als de mensen zelf, overvloeiend van wijze raadgevingen en – tot verstikkens toe bleek. Aan het begin van de jaren tachtig kwamen deze trage en troebele wateren in beweging – dankzij enkele moedige voorgangers – en in de Hollandse literatuur kreeg een nieuw, fris leven de overhand, vol verlangen naar nieuwe horizons, vol afkeer van die stijve, wijze, maar uitermate koude poëzie die eigenlijk niet meer was dan een voortdurend galvaniseren van allang dode gezichten. (Kamper 1896: 175)

Kamper vertaalde overigens *Noodlot* van Couperus dat werd uitgegeven bij Vilímek. Kamper was waarschijnlijk ook de auteur van de eerste inleidende studie over de Tachtigers *Z belletrie nizozemské* [Uit de Nederlandse belletrie] die in *Lumír* verscheen (anoniem 1892). In zijn voorwoord op *Noodlot* vergeleek Kamper de Tachtigers met de Tsjechische Česká moderna.

Arnošt Procházka (1869-1925), oprichter, hoofdredacteur en belangrijkste criticus van *Moderní revue* in één persoon, had oorspronkelijk geen rechtstreekse contacten met Nederland. De Tsjechische symbolisten of 'Decadenten,' waartoe hij behoorde, hadden wél vrij intensief contact met Les XX in Brussel en Parijs. Het is dan ook niet zo vreemd dat het eerste in *Moderní revue* vertaalde stuk het prozagedicht "Droom" betrof van Frans Erens (1857-1935) die zelf in de jaren tachtig in Parijs verbleef. Het merendeel van de in *Moderní revue* afgedrukte gedichten werd later door Procházka gebundeld in een anthologie *Cizí básníci* [Buitenlandse dichters] die in 1916 uitkwam. Procházka kende Nederlands. Maar zijn correspondentie met Frederik van Eeden, wiens *Kleine Johannes* hij in 1905 vertaalde, ging in het Frans (Vaidová 2013: 59, noot 15). Bij Procházka's vertalingen is het de vraag, in hoeverre hij eventueel gebruik heeft gemaakt van Franse vertalingen.

Iets soortgelijks lijkt aan de hand te zijn met de reeds genoemde serie *1000 nejkrásnějších novell 1000 světových spisovatelů*. Tot nog toe is in de Tsjechische literatuur de opmerkelijke overeenkomst van deze serie met de hierboven genoemde Franse serie *Les Mille Nouvelles Nouvelles* nimmer opgemerkt. Toch gaat die verder dan de vermelde gelijke keuze aan Nederlandstalige literatuur of het

concept zelf van een abonnementsserie om zo romans ter beschikking te stellen. Zelfs de layout en de korte inleidingen op de schrijvers van wie romans werden afgedrukt, hadden hetzelfde uiterlijk.²⁶ De keuze in de Tsjechische serie was zo grotendeels in Frankrijk bepaald, en wel door Pieter van der Meer de Walcheren (1880-1970).

Wellicht was de recensie van František V. Krejčí van de in 1900 uitgegeven Duitse vertaling van *Max Havelaar* door Wilhelm Spohr (1868-1959) in *Rozhledy* (Krejčí 1900) de aanleiding voor Jozef Pelcl om Multatuli uit te geven. Op zijn verzoek maakte de suffragette Krista Nevšimalová (1854-1935) in 1903 een anthologie van Multatuli's werk onder de titel *Výbor ze spisův* (Keuze uit de werken) die sterk leunde op de door Spohr gemaakte bloemlezing *Multatuli. Auswahl aus seinen Werken* (Spohr 1899). Dat zij als sociaaldemocrate en feministe oprecht in Multatuli geïnteresseerd was, blijkt uit het feit dat zij een exemplaar van haar vertaling aan de feministe Eliška Krasnohorská cadeau gaf (Bělehrádková 2007: 109, nr. 44). Of er een navolgende vertaling van de *Max Havelaar* was gepland, is onbekend.

9. Het Interbellum

In het Interbellum veranderde de situatie op de markt van literaire vertalingen weer. De nieuwe staat was op sociaaldemocratische leest geschoeid.²⁷ De katholieke uitgeverijen, voor zover deze de wisseling van de macht hadden overleefd, beperkten zich vooral tot kerkelijke auteurs – in dit kader werd meer werk van Gezelle, Jan van Ruusbroec en Thomas à Kempis vertaald. Bovendien was Tsjecho-slowakije in 1921 tot de Conventie van Bern toegetreten, wat consequenties had voor de literaire vertalingen omdat nu het copyright moest worden geëerbiedigd.

Daarnaast kwam er een nieuwe groep beroepsvertalers op. Dezen vertaalden niet uit ideologische overtuiging bepaalde werken, maar keken naar wat in beginsel interessant was voor een groter publiek. In de jaren twintig begon Lída

²⁶ Deze overeenstemming kon pas worden vastgesteld toen ik kort geleden het artikel van Luc Daens, "Vlaamse en Nederlandse novellen in vroege Franse vertaling van Pieter van der Meer de Walcheren inzonderheid Streuvels' Doodendans of La Ronde de la Mort" (Daens 2000) onder ogen kreeg, waarin verschillende illustraties staan.

²⁷ In de traditionele Tsjecho-slowaakse geschiedschrijving na 1948 is dit aspect systematisch onderdrukt, omdat het de nieuwe machthebbers niet goed uitkwam. Sinds de jaren negentig wordt de centrale politieke en maatschappelijke rol van de sociaaldemocratische zuil weer meer bestudeerd. Zie voor de probleemstelling in dezen Harna 1998: 51-53. Het recente handboek over de geschiedenis van de Eerste Republiek van Věra Olivová (2000) schenkt ruime aandacht aan de centrale rol van de sociaaldemocratie.

Faltová (1890-1944) haar activiteiten.²⁸ Zij had in Brno romanistiek gestudeerd en was in 1923 getrouwd met de sociaaldemocraat Josef Falta (1895-1974) met wie ze in 1931 naar Praag verhuisde. Tussen 1925 en 1944 vertaalde zij ruim 60 boeken waarvan 42 uit het Nederlands. Van de gemiddeld 5 vertalingen van Nederlandstalige literatuur die jaarlijks in het Interbellum uitkwamen, waren er 3 van haar hand. Haar eigen smaak kwam redelijk overeen met de uitgeverijpolitiek van DP. Zo werden populaire Vlaamse auteurs als Claes en Streuvels, en vergelijkbare Nederlandse auteurs als Coolen, Den Doolaard en Fabricius aan het Tsjechische publiek voorgesteld. Met succes, want veel van deze vertalingen kregen herdrukken met grotere oplagen. Daarnaast besteedde Faltová ook aandacht aan de serieuzere literatuur. Zij tekende ook voor de reeds genoemde vertaling van *Kaas* en *Tsjip* van Elsschot. Faltová was bevriend met Johan Fabricius die zijn vertaalster in 1934 in Praag opzocht (Faltová 1934).

Hoewel de smaak van het doelpubliek – de nieuwe Tsjechische middenklasse – duidelijk voorop stond, blijkt met name uit de verschillende glossen van Faltová in het tijdschrift *Panorama* dat zij welbewuste keuzes maakte. Eén van die keuzes was het vertalen van *In de loopgraven voor Madrid* van Jef Last, over welk boek een reportage in *Panorama* verscheen (Falta 1937).²⁹ Een even zo bewuste keuze was het *niet* vertalen van de in Centraal-Europa buitengewoon populaire schrijfster Jo van Ammers-Küller vanwege haar opstelling op het schrijverscongres van de PEN in Dubrovnik in 1933.³⁰

De andere belangrijke vertaler was Rudolf J. Vonka (1877-1964). Geen beroepsvertaler, maar een leraar die na de revolutie van 1918 wegens zijn talenkennis en activisme een post als diplomaat aangeboden had gekregen. In de jaren 1920-1925 was hij werkzaam als ambtenaar op de Tsjechoslowaakse ambassade in Den Haag. Tijdens hun verblijf leerden hij en zijn vrouw Linda Vonková Chmelařová (1884-1959) goed Nederlands. Deze kennis gebruikte Vonka vooral om brochures over Tsjechoslowakije in het Nederlands op te stellen, maar daarnaast vertaalde hij een serie romans van Felix Timmermans. Zijn vrouw vertaalde *Wat komen zal* van Ina Boudier-Bakker. Beide schrijvers behoorden in het Nederlandse taalgebied tot de populaire auteurs.

²⁸ Zie voor Faltová's leven Engelbrecht 2010a: 191-193, met o.a. een lijst van door haar vertaalde boeken.

²⁹ De uitgave zorgde voor veel commentaren in de dagbladpers. Socialistische bladen juichten de uitgave uiteraard toe, terwijl bijv. het liberale blad *Národní listy* (Nationale Krant) de uitgave zo ongeveer als landverraad beschouwde ('Ohlas dne' in NR 77 (99), 10 april 1937, p. 2)

³⁰ Hierop zinspeelt Faltová slechts bij haar commentaar op Fabricius' rol in Dubrovnik – hij was aanwezig als privépersoon en niet als officieel lid van de Nederlandse PEN-delegatie en bekritiseerde ter plekke en na afloop de sterk pro-Duitse opstelling van o.a. Van Ammers-Küller (Faltová 1934: 78, vgl. Dorleijn en Van Voorst 2010: 222).

10. Conclusie

Interesse voor Nederlandstalige literatuur komt in Tsjechië op rond het midden van de 19de eeuw. Die belangstelling is een gevolg van de strijd van de Vlaamse beweging voor erkenning van de eigen taal in België, een gevecht waarin de Tsjechische literatoren hun eigen gevecht voor de erkenning van het Tsjechisch in het Koninkrijk Bohemen herkenden. Op literair terrein wordt deze strijd vooral geïdentificeerd met Conscience, van wiens werk er in die periode al Duitse vertalingen voorhanden zijn.

Omdat de lemma's in de belangrijkste Tsjechische encyclopedieën van de onderzochte periode door vaklui met gebruikmaking van Nederlandstalige handboeken waren geschreven, kon de geïnteresseerde leek aan de hand hiervan snel een redelijk betrouwbaar beeld van de Nederlandstalige literatuur krijgen dat gebaseerd was op de in Nederland en Vlaanderen destijds geaccepteerde canon. Er werd daarbij systematisch verschil gemaakt tussen Nederlandstalige literatuur vóór 1830, die als één geheel werd gezien, en Nederlandse ('Hollandse') en Vlaamse literatuur na de onafhankelijkheid van België. Het begrip *Nederlandse literatuur* betekent in deze optiek dus alle Nederlandstalige literatuur vóór 1830 en na 1830 in Nederland geschreven literatuur. Onder *Vlaamse literatuur* verstonen de Tsjechische encyclopedieën uitsluitend ná 1830 in het Nederlandstalige deel van België geschreven literatuur.

Wat vertaald werd, hing vooral af van de ideologische instelling van de uitgeverijen. In eerste instantie werd vooral werk van Conscience vertaald die als een voorman van de Vlaamse Beweging werd gepresenteerd. Als Conscience zich meer katholiek gaat opstellen, verliezen de vooruitstrevende Tsjechen hun interesse. Conscience, en in zijn kielzog andere katholieke schrijvers, worden echter interessant voor de katholieke zuil. Er worden veel vertalingen in zeer goedkope series gemaakt. Daarbij werd de tekst vaak vertsjechisch. De vertalingen werden waarschijnlijk vaak via het Duits of Frans gemaakt. Overigens waren er wel rechtstreekse banden tussen de Tsjechische en Nederlandse katholieken.

In de jaren negentig van de 19de eeuw en begin 20ste eeuw werden er canon-auteurs vertaald. De Tachtigers in Nederland en Les XX in België wekten de interesse van soortgelijke destijds opkomende groepen in Tsjechië. We zien in die tijd een uitgesproken elitaire keuze van vooruitstrevende vertalers, vaak zelf ook als literator of politicus actief, waarbij er doelbewuste keuzes worden gemaakt voor werken die binnen de eigen Tsjechische situatie interessant zijn. De vertalers en uitgevers waren via contacten met hun geestverwanten op de hoogte van literaire ontwikkelingen in de Lage Landen. Vertalingen werden ook bij deze groep veelal op basis van een Duitse of Franse vertaling gemaakt. Als

er expliciet is vermeld dat de vertaling uit het Nederlands is gemaakt, was de vertaler vaak wel op de hoogte van eerdere vertalingen in andere talen.

Dit type ideologische vertalingen verdween grotendeels in het Interbellum. In deze periode kwamen er moderne uitgeverijen op die een economische balans tussen goed verkopende lectuur van een bepaalde gemiddelde kwaliteit voor het grote publiek en 'hogere' literatuur voor de literaire *Feinschmecker* trachtten te vinden. Winstgevendheid stond in die periode voorop. In deze periode zijn er enkele vertalers actief, van wie Lída Faltová de belangrijkste was. Deze vertalers hadden contacten met het Nederlandse taalgebied en stelden zelf boeken ter vertaling aan hun uitgeverijen voor.

Al met al bleef Nederlandstalige literatuur in Tsjechische vertaling een bescheiden plaats innemen. Vertalingen van Consciences werk waren eind 19de eeuw succesvol. In het Interbellum kunnen we stellen, als we naar oplagen en heruitgaves kijken, dat eigenlijk alleen enkele auteurs van streekromans als Ernest Claes, Antoon Coolen en Felix Timmermans, de schrijver Johan Fabricius en Madelon Székely-Lulofs werkelijk door het Tsjechische lezerspubliek werden omarmd.

Als slotconclusie kan worden gesteld dat er in Tsjechië al vrij snel een afgewogen beeld van de Nederlandstalige literatuur ontstaat. Het is echter de vraag of er wel *één Tsjechisch beeld* van de Nederlandstalige literatuur was. Als we – bij ontstentenis van handboeken – in de encyclopedieën kijken, wordt die suggestie wel gewekt. Maar de keuze van gepubliceerde vertalingen toont dat uitgeverijen vooral die auteurs lieten vertalen die voor hun doelpubliek interessant waren.

Bibliografie ³¹

- Anoniem. 1892. "Z belletrie nizozemské." *Lumír* 20(9): 107-108.
- Bělehrádková, Jana. 2007. *Knihovna Elišky Krásnohorské*. Praha: Univerzita Karlova (niet uitgegeven bachelorscriptie, FF UK).
- Conscience, Jindřich. 1846. "Siska van Rosemal, Prawdiwé příběhy panny dosud žijící." *Květy, Národní zábavník pro Čechy, Morawany, Slowáky a Slezany* Jg. 13 (6-14), 15 januari-3 februari 1846 (Origineel: *Siska van Rosemael*, 1844). ³²
- Daems, Luc. 2000. "Vlaamse en Nederlandse novellen in vroege Franse vertaling van Pieter van der Meer de Walcheren inzonderheid Streuvels' Doodendans of La Ronde de la Mort." *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse taal- en letterkunde* 110(1): 107-158.

³¹ In de bibliografie zijn de auteurs volgens de originele registratie weergegeven. In woordenboeken en artikelen werden vaak afkortingen of sigla gebruikt. Waar de naam van de auteur bekend is, is deze aangevuld. In dat geval is de afkorting alfabetisch onder de familienaam van de auteur geplaatst en in de tekst is naar de gehele naam verwezen.

³² De vertaler is in deze versie niet aangegeven. In 1852 kwam in de bundel *Kvítk z cizích luhů. Sbíрка krátkých povídek zábovných přeložených z rozličných jazyků* 1 (Praha: Jaroslav Pospíšil 1852) een herdruk uit die ditmaal wel door Jakub B. Malý was ondertekend. Aangezien de tekst in beide versies dezelfde is, moet de vertaler van de eerste versie eveneens Malý zijn geweest.

- Dorleijn, Gillis, en Sandra van Voorst. 2010. "PEN Nederland betreurt 'dat het moeilijk is buiten de politiek te blijven.'" *In 1934. Nederlandse cultuur in internationale context*. Eds Helleke van den Braber, en Jan Gielkens. Amsterdam & Antwerpen: Querido's Uitgeverij. 219-227.
- Engelbrecht, Wilken. 2010a. "Von Conscience bis Fabricius: Das Bild der niederländischsprachigen Literatur in tschechischer Übersetzung in der Zwischenkriegszeit." *An der Schwelle. 'Eigen' und 'fremd' in der niederländischen Literatur*. Eds Herbert van Uffelen, Dirk de Geest, Susan Mahmody, en Pieter Verstraeten. Wien: Praesens Verlag. 181-198.
- _____. 2010b. "Tegen de verdrukking in - een korte geschiedenis van de neerlandistiek in Tsjechië en Slowakije." *Neerlandistiek in Europa. Bijdragen tot de geschiedenis van de universitaire neerlandistiek buiten Nederland en Vlaanderen*. Eds Matthias Hüning, Jan Konst, en Tanja Holzhey. Münster: Waxmann. 235-250.
- _____. 2011a. "Een strijder tegen het onrecht. De receptie van Multatuli in Tsjechië en Slowakije." *Over Multatuli* 33(66): 2-41.
- _____. 2011b. "Hendrik Conscience, de man die de Tsjechen Nederlandse literatuur leerde lezen." *Praagse Perspectieven 7. Handelingen van het colloquium van de sectie Nederlands van de Karelsuniversiteit op donderdag 24 en vrijdag 25 maart 2011*. Eds Zdenka Hrnčířová, Ellen Krol, Kees Mecks, Jan Pekelder, en Jesse Ultzen. Praag: Universitaire pers. 83-107.
- _____. 2012. "Van lezerscanon naar gestuurd canon: Literaire vertalingen van Nederlandstalige literatuur in Tsjechië." *Lage landen, hoge heuvels. Handelingen Regionaal Colloquium Neerlandicum Belgrado*. Eds Jelica Novaković-Lopušina, Tamara Britka, Bojana Budimir, Mirko Cvetković, en Lada Vukomanović. Belgrado: Arius. 111-127.
- _____. 2013a. "A Moravian Picture of Dutch Literature." *Tradition and Trends in Trans-Language Communication*. Eds Jitka Zehnalová, Ondřej Molnár, en Michal Kubánek. Olomouc: Palacký University. 215-228.
- _____. 2013b. "Obraz vlámské literatury v letech 1846-1948." *Vedy o umeniach a dejiny kultúry. Zborník príspevkov z medzinárodnej konferencie*. Eds Ivan Gerát, Adam Bžoch, Dagmar Podmaková, Hana Urbancová, Dana Hučková, en Peter Žeňuch. Bratislava: Slovenská akadémia vied. 74-87.
- _____. 2014a. "AVV - VVK, or Dutch and Flemish Literature from a Czech Catholic View." *Universitati serviens. Księga pamiątkowa ku czci Księdza Profesora Stanisława Wilka SDB*. Eds Jan Walkusz, en Marzena Krupa. Lublin: Wydawnictwo KUL. 490-498.
- _____. 2014b. "Literatuur en kunst uit de Lage Landen in de *Moderní revue*." *In het teken van identiteit. Taal en cultuur van de Nederlanden*. Eds Liesbeth Degand, Philippe Hiligsmann, Laurent Rasier, Matthieu Sergier, Stéphanie Vanasten, Kristel Van Goethem. Louvain-la-Neuve: UCL Presses Universitaires de Louvain. 85-92.
- Engelbrecht, Wilken, en Zuzana Vaidová. 2013. "De Nederlandse Tachtigers door de ogen van de Tsjechische Negentigers." *Out of the Box. Über den Wert des Grenzwertigen*. Eds Emmeline Besamusca, Christine Hermann, en Ulrike Vogl. Wien: Praesens Verlag. 193-210.
- Engelbrecht, Wilken, Lianne Barnard, Lucie Smolka Fruhwirtová, Martina Vitáčková, en Eva Brázdová Toufarová. 2015. *Dějiny nizozemské a vlámské literatury*. Praha: Academia.
- Falta, Josef. 1937. "V zákopech u Madridu. K vydání reportáže z občanské války ve Španělsku která vyjde v překladu L. Faltové ve sbírce Obzor." *Panorama: Kulturní zpravodaj* 15: 107-108.

- L.F. (=Lída Faltová). 1934. "Různé zprávy – Johan Fabricius v Praze." *Panorama: Kulturní zpravodaj* 12: 78-79.
- Fiala, Petr, Jiří Foral, Karel Konečný, Pavel Marek, Michal Pehr, en Miloš Trapl. 2008. *Český politický katolicismus 1848-2005*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Fischer, Otokar. 1927. *Belgie a Německo. La Belgique et l'Allemagne*. Praha: Filosofická fakulta University Karlovy/Fr. Řivnáč.
- Forst, Vladimír et al., eds. 1985-2008. *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce*. Praha: Academia (4 delen in 7 banden).
- Harna, Josef. 1998. "Politické stranictví a role politických stran v první Československé republice. (Problémy výzkumu a stav poznání ke konci století)." *Reflexe dějin první Československé republiky v české a slovenské historiografii. Sborník referátů přednesených na kolokviu pořádaném Historickým ústavem AV ČR v Praze 18. listopadu 1997*. Ed. Josef Harna. Praha: Historický ústav AV ČR. 40-60.
- Hartlová, Dagmar, ed. 2004. *Slovník severských spisovatelů. Dánská literatura. Faerská literatura. Finská literatura. Finskošvédská literatura. Islandská literatura. Nizozemská literatura. Norská literatura. Švédská literatura*. Praha: Libri (2e vermeerderde druk).
- Havlíček, Karel. 1848. "Denník všeobecný." *Wčela* Jg. 1848(2): 8 (7 januari 1848).
- Holk (=Adolf Holk). 1901. "Nizozemí. Literatura." *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecních vědomostí* 18. Praha: J. Otto. 365-372.
- Homola, Oleg, en Aleš Žach. 2000. "Melantrich" *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce* 3 (M-Ř). Svazek I (M-O). Ed. Jiří Opelík. Praha: Academia. 203-212.
- Kld (=František Kalda). 1927. "Holand'ané. Písemnictví." *Masarykův slovník naučný. Lido-vá encyklopaedie všeobecných vědomostí* 3. Praha: Československý kompas. 244-245.
- Kamper, Jaroslav. 1896. "Z literatury hollandské. Nové publikace básnické." *Rozhledy* 6(4): 175-176.
- Kosterka, Ladislav. 1932. *Bibliografie česko-skandinávsko-nizozemská*. Praha: Nakladem obce pražské.
- Koudelka, Alois. 1891. "Londýnské 'Athenaeum' o písemnictví kontinentálním za dobu od července r. 1890 do července r. 1891." *Hlídky literární* 8(10): 387-392.
- _____. 1904. "Z holandského písemnictví." *Hlídky* 21(5): 331-332.
- K. (=František V. Krejčí). 1900. "Multatuli." *Rozhledy* 9(9): 185-190.
- Krijt, Hans, en Olga Krijtová. 1990. *Průvodce dějinami nizozemské literatury*. Praha: Panorama.
- Macura, Vladimír. 1993. "Alois Koudelka." *Lexikon české literatury. Osobnosti, díla, instituce* 2 H-L, Svazek II K-L, dodatky A-G. Ed. Vladimír Forst. Praha: Academia. 894-895.
- Malý, Jakub. 1854. "O překládání klasiků, se zvláštním zřetelem na Shakespeara." *Časopis Musea Království českého* 28(4): 501-524.
- Matula, Antonín. 1932. "Ruralismus v krásném písemnictví." *Osvěta venkova* 4(32-33): 19-26.
- _____. 1933. *Hlasy země v evropských literaturách*. Praha: Svobodné učení selské.
- VM (=Václav E. Mourek). 1907. "Vlámský jazyk a literatura." *Ottův slovník naučný: ilustrovaná encyklopaedie obecních vědomostí* 26. Praha: J. Otto. 806-807.
- Nevyšmalová, Krista. 1903. *Multatuli. Výbor ze spisův, jež napsal Multatuli*. Praha: Josef Pelcl.
- Olivová, Věra. 2000. *Dějiny První republiky*. Praha: Karolinum.
- Putna, Martin C. 1998. *Česká katolická literatura 1848-1918*. Praha: Torst.

- _____. 2010. *Česká katolická literatura v kontextech 1918-1945*. Praha: Torst.
- Spohr, Wilhelm. 1899. *Multatuli. Auswahl aus seinen Werken in Übersetzung aus dem Holländischen, eingeleitet durch eine Charakteristik seines Lebens, seiner Persönlichkeit und seines Schaffens*. Minden im Westfalen: J.C.C. Bruns' Verlag.
- Uffelen, Herbert van. 1993a. *Moderne niederländische Literatur im deutschen Sprachraum 1830-1990*. Münster: LiT.
- _____. 1993b. *Bibliographie der modernen niederländischen Literatur in deutscher Übersetzung*. Münster: LiT.
- Vaidová, Zuzana. 2013. "Reflexe Frederika van Eedena a dalších omsdesátníků v literárních časopisech z přelomu 19. a 20. století – Arnošt Procházka, otec *Moderní revue* a překladatel osmdesátníku." *Aluze. Revue pro literaturu, filozofii a jiné* 15(3): 52-61.
- Wils, Lode. 2013. "Conscience in de Vlaamse natievorming." *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 123(2-3): 107-119.